

BİR METİN ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ OLARAK METİNLERARASILIĞIN “METİN-ÖNCESİ”*

Prof. Dr. Kubilay AKTULUM**

BİR METİN ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ OLARAK METİNLERARASILIĞIN “METİN- ÖNCE”Sİ

Latince kökenine bakıldığında metnin metaforlaştırılarak tanımlandığını görürüz. Metin bir ‘örgü’dür (texere). Birtakım unsurları birleştirerek yapılandırmak, yazmak demektir. Örne işleminden sonra ortaya çıkan ürün yeni bir bütündür. Yapısalcılığa göre metin böyle bir dizgedir, düzenli bir yığışmadır. Ancak bildiğimiz gibi 1960’lardan sonra, yapısal dilbilimin de etkisiyle yeni metin tanımı, klasik metin tanımından farklı olarak metinlerarasılığı yazınsallığın ölçütü olarak kabul etmiştir. Roland Barthes, klasik metni *S/Z*’sinde okunabilir metin olarak tanımlar. Böyle bir metin teksestir. Okunabilir metinden farklı olarak, yazılabilir metin çoksesli metin olarak tanımlanır. Metin tanımında çizgisellik ortadan kalkar, metin aşamalandırılır ve metne her kapıdan giriş olası olur. Roland Barthes’ın tanımlamalarıyla metin, bilimsellikten uzaklaşarak bir yazı etkinliğine dönüşür. Postyapısalcılardan Jacques Derrida ise metinden sabit bir anlam çıkarma olasılığının olmadığını ileri sürer. Jean-François Lyotard, postmodernizm tanımında eski dil oyunlarına yenilerinin eklendiğini söylerken Pierre V. Zima, toplum metinbilimi çalışmalarında metnin kapalı bir yapı olarak okunmaması gerektiğini belirtir. Umberto Eco metni “açık bir yapı” olarak tanımlar. Bu açıklığı sağlamanın en etkili yolu metinlerarasılıktır. Ancak metinlerarasılık, kapalı bir dizge içinde var olmaktan öteye giderek, metnin dış gerçeklikle göndergesel bağlarını incelemeye de yarar. Bu bağlamda Alain Montandon’un ‘sociopoétique’, Julia Kristeva’nın ‘idéologème’ ve Jean-François Lyotard’ın ‘durum’ kavramları metnin gerçeklikle ilişkisine gönderme yapar. Çünkü gerçeklik, metin çözümleme yöntemini etkiler. Bu yazıda metinlerarasılığın ne olduğu üzerinde durmayacağız. Metinle ilgili daha önce yapılmış kimi tanımları göz önünde bulundurarak metinlerarasılığı konumlandıracağız. Metinlerarasılığın yalın bir metinsel etki olmadığına, onu dış gerçeklik, tarih, toplum ve ideoloji gibi farklı etkenlerin belirlediğine dikkat çekeceğiz. Yazının, dış ve önceden var olan sözcelerle üretilen bir etkileşim biçimi olduğuna vurgu yapacağız. Bir bakıma Jean Bellemin-Noël’in *Le Texte et l’avant-texte* yapıtında geçen oluşumsal eleştiri bağlamındaki ‘metin-önce’si tanımından yola çıkarak metinlerarasılığın metin-öncesi’ni kısaca açıklayacağız. Metinlerarasılığın Gilles Deleuze ve Felix Guattari tarafından ortaya atılan kimi metaforlarına değineceğiz. Metin-öncesi kavramını klasik ve postyapısalcı metin tanımlarından yola çıkarak anlamaya çalışacağız.

Anahtar sözcükler: *Metin, metin-öncesi, metinlerarasılık, postmodernizm, postyapısalcılık*

« L’AVANT-TEXTE » DE L’INTERTEXTUALITÉ COMME MÉTHODE D’ANALYSE DE TEXTE

A partir de son origine en latin, nous voyons que la définition du texte est métaphorique : il s’agit d’un tricot (lat. texere). Écrire, dans ce cas, est de construire en combinant certains éléments. Le

* Geliş Tarihi: 13.01.2023 - Kabul tarihi: 25.01.2023

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: aktulum@hacettepe.edu.tr, ORCID : 0000-0001-9929-937X

produit qui émerge à la suite du tricotage est un nouvel ensemble. Les structuralistes considèrent le texte comme encombrement ordonné. En effet, comme on le sait, après les années 1960, sous l'influence de la linguistique structurale, la nouvelle définition du texte, différente de la définition classique du texte, a accepté l'intertextualité comme critère de littéralité. Roland Barthes définit le texte classique comme un *texte lisible* dans son *S/Z*. Un tel texte est monologique. Contrairement au texte lisible, le *texte scriptible* est défini comme un texte polyphonique. Dans la définition poststructuraliste du texte, la lecture linéaire disparaît, le texte gagne une dimension paradigmatique et l'accès au texte devient possible par plusieurs moyens. Avec les définitions de Roland Barthes, le texte se détourne de son aspect scientifique pour devenir une activité d'écriture. Quant à Jacques Derrida, linguiste poststructuraliste, il n'a aucune possibilité de tirer du texte un sens fixe. Alors que Jean-François Lyotard affirme que de nouveaux jeux de langage s'ajoutent aux anciens dans « la condition » postmoderne, Pierre V. Zima, dans ses travaux de sociopoétique, soutient que le texte ne doit pas être considéré comme structure fermée. Umberto Eco définit le texte en tant qu'« œuvre ouverte ». L'intertextualité semble être le moyen le plus efficace pour assurer cet aspect ouvert du texte. Cependant, il sert également à examiner les liens référentiels du texte avec la réalité extérieure. Dans ce contexte, les concepts de 'sociopoétique' d'Alain Montandon, d'« idéologème » de Julia Kristeva et de 'condition' de Jean-François Lyotard renvoient au lien entre le texte et la réalité puisque la réalité influence la méthodologie d'analyse de texte. Dans cet article, nous ne nous attarderons pas sur ce qu'est l'intertextualité. Nous situerons l'intertextualité en prenant en considération quelques définitions précédentes à propos du texte. Nous attirerons également l'attention sur le fait que l'intertextualité n'est pas un simple effet textuel, mais que différents facteurs tels que la réalité extérieure, l'histoire, la société et l'idéologie la déterminent. Nous soulignerons que l'écriture est une forme d'interaction produite par des énoncés préexistants. En quelque sorte, si nous nous référons à une définition de Jean Bellemin-Noël, nous parlerons brièvement de l'avant-texte de l'intertextualité et aborderons quelques-unes de ses métaphores proposées par Gilles Deleuze et Félix Guattari.

Mots-clés: *texte, avant-texte, intertextualité, postmodernisme, poststructuralisme*

THE “PRE-TEXT” OF INTERTEXTUALITY AS A METHOD OF TEXTUAL ANALYSIS

When we look at its Latin origin, we see that text is defined by metaphorization. A text is a 'weave' (texere). It means to structure by combining certain elements, to write. The product that emerges after the knitting process is a new whole. According to structuralism, a text is such a string, an orderly accumulation. However, as we know, after the 1960s, with the influence of structural linguistics, the new definition of text, unlike the classical definition of text, accepted intertextuality as a criterion of literariness. Roland Barthes defines the classical text as a text that can be read in its *S/Z*. Such a text is monophonic. Unlike the readable text, the writable text is defined as a polyphonic text. In the definition of text, linearity disappears, the text is staged and entry into the text is possible through every door. With Roland Barthes' definitions, the text moves away from scientificity and turns into a writing activity. Jacques Derrida, one of the poststructuralists, argues that there is no possibility of extracting a fixed meaning from the text. Jean-François Lyotard, in his definition of postmodernism, says that new ones are added to the old language games, while Pierre V. Zima states that the text should not be read as a closed structure in social textual studies. Umberto Eco defines the text as an "open structure". The most effective way to achieve this openness is intertextuality. However, intertextuality goes beyond existing within a closed structure and also serves to examine the text's referential ties with external reality. In this context, Alain Montandon's 'sociopoétique', Julia Kristeva's 'idéologème' and Jean-François Lyotard's 'situation' refer to the text's relationship with reality. Because reality affects the method of textual analysis. In this article, we will not dwell on what intertextuality is. We will position intertextuality by considering some previous definitions of the text. We will point out that intertextuality is not simply a textual effect;

it is determined by different factors such as external reality, history, society and ideology. We will emphasize that writing is a form of interaction with external and pre-existing words. In a way, we will briefly explain the pre-textuality of intertextuality based on Jean Bellemin-Noël's definition of 'pre-text' in the context of formative criticism in *Le Texte et l'avant-texte*. We will touch upon some metaphors of intertextuality proposed by Gilles Deleuze and Felix Guattari. We will try to understand the concept of pre-textuality based on classical and poststructuralist definitions of text.

Keywords: *Text, pre-text, intertextuality, postmodernism, poststructuralism*

Oluşumsal eleştiri bağlamında, Jean Bellemin-Noël'in *Le Texte et l'avant-texte* başlıklı kitabında karşımıza çıkan "metin-önce"si kavramı bir yapıtın el yazmaları, karalamaları, değişkeleri olarak sıradan arşiv belgelerini belirtmek için kullanılmaz. Roland Barthes'ın bir kütüphane rafında yer alan, ele alınabilen "yapıt" ile saf bir "yöntemsel alan" olarak "metin" arasında önerdiği ayrıma koşut biçimde, söz konusu belgeler daha çok bir eleştiri nesnesi olarak kullanılır. "Metin-öncesi" "*belirli bir yöntem kullanan bir eleştirmence bir metinden önce gelen şeyin kesin bir veri ile süreklilik sunacak biçimde bir yorumlamaya konu olması amacıyla yeniden yapılandırılmasıdır.*"¹ Bu anlamda bir yazarın söylemek istediklerinin bulunduğu elyazması ya da karalama değildir. Metin-öncesi yorumlanabilen bir "*oluşumsal dosya*"dır. Metin-öncesinin yapılanması anlayışı eleştirel bir işlem gerektirir. Metin-öncesi yapılanmış bir nesne olarak çözümlenmeye elverişlidir. Ya da metin-öncesi de bir metindir; bitmiş, tamamlanmış bir metne göre tanımlanmalıdır. Metin öncesi bir bakıma ana-metnin "ana kalıbı"dır. Metinlerarasılık kavramının metin-öncesi metindir. Metin, metinlerarasılığın kaynağı olduğu kadar tamamlanmışlık özelliğiyle karşımıza çıkar.

Öyleyse burada metinlerarasılığın metin-öncesi (metin) aşaması onun metin konusunda var olan tanımlamalar karşısında konumunu, ayırıcı özelliğini daha iyi anlamamıza olanak sağlayacaktır. Klasik metin tanımlamalarında pek fazla dikkate alınmayan metinlerarasılığın yeni metin tanımlamalarında bir dizi metaforla donatılarak aslında metnin oluşumunda metinlerarası bir özellik bulunduğu vurgu yapılır. Öyleyse önce metinlerarasılığın metin-öncesi olarak metinden ne anlaşıldığına ve bu anlayışın evrilmesine yönelik kimi kısa belirlemeler yapalım.

Bilindiği gibi metin, Latince kökenine bakıldığında, metaforlaştırılarak tanımlanır; söz konusu tanıma göre metin, bir örgü'dür (textus); bir eylem (texere) olarak kullanıldığında "örmek", "*dokumak*", "*iç içe sokmak*" vb. anlamlara gelir.² Bu tanım aynı zamanda unsurları birleştirerek yapılandırmak, yazmak demektir. Dokumacılığın söz dağarından alıntılanıp metin, anlatı, söylem, yazı konusunda örgü sözcüğü sıklıkla kullanılmaktadır. Örgü ve değişkeleri (doku, dokuma, kumaş, iplik, uç, örme, düğüm, ağ vd.) kimi zaman bir benzeşim kimi zaman

da metaforik bir anlamda kullanılır: “Yeni sözcükler üretmek hoşumuza gidecek olsaydı, metin kuramını hipoloji olarak adlandırabilirdik (hyphos dokumadır ve örümceğin ağıdır)..”³

Eski dillerde (İbranice, Yunanca, Mısırca, Akadça) şu imgenin kullanıldığı söylenir: Bir kumaş, belli bir düzene göre, iplerin uçları altlı ve üstlü geçirilerek örülür. Böylelikle kumaşın tüm unsurları bir bütün oluşturur.

Batı’da, Ortaçağ kültüründe “*textus*”, günümüzdeki gibi metin ya da yapıt anlamında kullanılır. Yeni anlamıyla “*texere*” ise metni örmek yanında yazmak, sunmak, anlatmak vb. demektir.

Öyleyse bu tür bir metin tanımından kimi çıkarımlar yapmak kolaydır: Metin, bütünlük, tutarlılık, çoklukta birliktir... Tümceler, dizimsel ekseninde (syntagmatique) bir yapı oluşturur; dizisel (paradigmatique) ekseninde ise anlamsal bir bütünlük yaratırlar. Örme işleminin sonunda ortaya çıkan ürün yeni bir bütünlüktür; onu oluşturan tüm unsurlar, yapısalcıların diliyle söylersek, bir “dizge” oluşturur. Yapısalcılara göre bir metin böyledir; tümcelerin, dizelerin “düzenli” bir yığışımıdır.

1960’lı yıllara gelinceye değin metin ve ona bağlı olarak söylem ve yapıt konusunda daha çok böyle bir tanımlama yinelenir. Bir metin tanımlaması yapılırken Saussure’ün “yapısal dilbilim”ininin verilerine yaslanılarak yeni bir metin anlayışı benimsenir. Önce Rus biçimcileriyle, ardından Fransız yapısalcılarıyla yerleşik ya da klasik teksesli metin anlayışı değişir (klasik dönemde metin, ideolojik bir boyutta tanımlanır; metin, monarşik söylemin bir yansımasıdır; otoriteyi temsil eder).

Öyleyse metin konusunda önerilen modern tanımlamalarda yapısal dilbilimin verilerine yaslanmayan tanımlamalar pek dikkate alınmaz. Saussure’den esinlenen yeni tanımlamalarda metin öncelikle bir dizge olarak tanımlanıp kavranmak istenir. Yapısalcı bakış açısına göre bir metin, karşıt terimlerin iç içeliğiyle oluşur anlayışı benimsenir. Metni bir dizge olarak sorgulamak için metin, Roland Barthes’ın *S/Z*’de yaptığı gibi, okuma ya da sözelbirimlere, kesitlere ayrılarak çözümlenir. Yapısalcı perspektifte metin, önce bir “sözce” (kapalı bir yapı) olarak kavranmak istenir; sözceleme (üretim) sürecine ise bakılmaz.

Yapısalcılar, dil konusundaki tanımlamaları metne uyarlar; metinleri dilbilimsel bir modele göre incelemek isterler. Amaç, nesnellik sınırları içerisinde edebiyatın bir bilimini yapmak, anlatının gramerini çıkarmaktır. Genette, Greimas, Lévi-Strauss, Propp, Bremond, Todorov vd. bu perspektifte çalışırlar. Yapısalcılar gibi göstergebilimcilerin çalışmalarında amaç bir metnin, anlatının “benzeşik” (homojen) yapısını ortaya koymaktır. Daha geniş bir perspektiften; örneğin, bir türün derin yapıdaki değişmez, ortak, evrensel yapılarını belirlemek, bunlardan bir dizi kural üretmek söz konusudur.

Ancak “postyapısalcılık” olarak adlandırılan yaklaşımı benimseyenlerin

metin karşısındaki tutumlarına gelirse; onların söylemlerinde metin konusundaki yerleşik (klasik olduğu kadar yapısalcı/göstergebilimsel) tanımlamalar değişir. Örneğin, yapısalcı göstergebilimin varsayımlarından uzaklaşan R. Barthes, fazla indirgemeci (Nietzsche’den esinlenen yaklaşımla Bir’e yönelik) bulunduğu için yapısalcılığın “bilimsellik” arayışını yıkar. Ona göre, yazınsal metin bir çözümleme nesnesi değil, bir yazı işidir. Onda bilimselliğin yerini haz (öznellik) alır. Metin konusundaki eski değerler (örneğin, yazarın niyeti, estetik yönelimi vb.) yıkılır. Yapısalcılığın yazınsal bir metnin *mantıksal* işleyişini kavrama çabasından uzaklaşarak; metin artık yazar odaklı bir aktivite, bir deneyim biçimi, bir ürün değil, bir üretim olarak görülür. Barthes’in söylediği gibi “*metin, yazarın vermek istediği bildiriye ulaşmak amacıyla yorumlanacak şey değildir, bir patlama, bir dağılımdır.*”²⁴ Onun gözünde her okur bir yazara dönüşür, böylelikle metin karşısında sınırsız bir yazı (yenidenyazma) alanı açılır. Metin, çokbiçimli, metinlerarası bir alan olarak görülmeye başlanır. Öyleyse, çoksesli bir yapı üzerine oturan metinde tek bir anlam yoktur, metin çokanlamlı ve çokbiçimli bir düzenektir. Yine Barthes’in söylediği gibi “üstdil yıkılır”; metin, bir yazı etkinliğine dönüşür (okur, yazar olur). Barthes’in tanımlamalarıyla kuramdan uzaklaşarak bir metnin anlamını bulma, yazarın niyetini ortaya çıkarma anlayışından vazgeçilir.

Postyapısalcılık bağlamında, Jacques Derrida’nın yapısöküm kavramının anlamsal bir dayatmaya karşı çıkış olduğunu anımsatalım. Bu nedenle Derrida, Saussure’ün “*gösterge*” tanımını reddeder. Önceleri (klasik anlayışta) anlam belirlenmeye çalışılırdı; oysa Derrida’ya bakılırsa anlamı sabitlemek olası değildir, çünkü dil sürekli (ve belirsiz) bir gönderge özelliğine sahiptir. Saussure’ün tanımlamalarının yetersizliğine inanan Derrida için dil dizgesini belli sınırlara indirmek olası değildir. Çünkü ona göre gösterilenler sürekli bir devinim içindedir. Dilde sınırsız bir anlam olanağı vardır. Her anlam, farklılığı ile kendini belli eder ve önceden belirlenmiş bir anlama gönderme yapmaz. Bir başka anlatımla, dilin anlamı belirsizdir. Bu nedenle metinden kesin anlamlar çıkarmak olası değildir. Çünkü anlam bir bağlamdan ötekine değişiklik gösterir. Her yorum aşırı bir rasyonalizasyondan başka bir şey değildir. Kısacası, Madan Sarup’un vurguladığı gibi, genel olarak yapısökümcüler “*metin, kendi ötesinde bir şeye göndermede bulunuyorsa eğer, bu göndermenin öntü sonu başka bir metne gönderme olacağını söyleme eğilimindedirler. Tıpkı göstergelerin başka göstergelere göndermesi gibi metinler de başka metinlere gönderirler*”²⁵ (metinlerarasılık özetle budur). Böyle bir yaklaşım metne ilişkin yorumların çoğaltılmasına olanak sağlar.

Görüldüğü gibi, bir yandan, yapısalcıların yaptıkları gibi, bilimsel bir tutumla yazınsal ürünlerden bir dizi yasa çıkarmak söz konusudur. Öte yandan bir metni dizgeleştirmenin olanaksız olduğu görüşü ileri sürülmektedir. Şimdi oluşumsal eleştirinin tutumunu bu perspektifte yeniden anımsatalım:

Oluşumsal eleştiri için metin bir “*kaynaktır*”; bu nedenle oluşumsal eleştiri metnin ilk halini ortaya çıkarma çabalar. Söz konusu yöntemle bir bakıma yitirilen kökene ulaşmaya çalışır (oluşumsal eleştiri bu yönüyle yapısal eleştiriden uzaklaşır). Sorguladığı gereç, çoğunlukla bir metnin el yazmaları, karalamalarıdır. Bunlar bir bakıma metnin ilk izleridir; amaç bir metnin yaratım sürecini anlamaktır (bundan şu çıkarım yapılmalıdır: Oluşumsal eleştiri bir metinlerarası eleştiri değildir).

Şimdi bir başka noktaya değinmek istiyoruz: Kanımızca, metinlerarasılıktan söz ederken “*gerçeklik*” ve bir başka açıdan, gerçeklikle ilintili olduğunu düşündüğümüz “*hypertexte*” kavramını gözden uzak bulundurmamak gerekir.

Jean-François Lyotard, *postmodern durumun* tanımını yaparken “*disiplinlerin ortadan kalktığını, bilimler arasındaki sınırlarda karışmalar olduğunu*”, “*eski dil oyunlarına yeni dil oyunları eklendiğini*” vb. söyler. *La Condition Postmoderne* (Postmodern Durum) başlıklı kitapta “*ayrışıklık*” ve “*çokbiçimlilik*” (tersine, klasik metinler benzeşik ve tek seslidir) kavramlarını eşdeğerde kullanır. Yeni bir toplum tanımı yapar. Yeni toplumun, dolayısıyla kültürün, dilin vb. özelliği çokbiçimli ve ayrışık olmasıdır (Lyotard, dilin ayrışıklığına sıklıkla vurgu yapar). Anlatısal biçimin temel özelliği, içinde çok sayıda dil oyununu barındırıyor olmasıdır. Bizi ilgilendiren şey bir metinlerarasılık perspektifinde şudur: Gerçeklik, yöntemi etkilemektedir. Gerçekten de, bilginin hızlı yayılımı, ülkeler arası sınırların ortadan kalkması, hızlı ulaşım, internet vb. unsurlar aslında metinlerarasılığa kapı aralamaktadır (*postmodern durum* özetle budur). Öyleyse şu soru sorulabilir: Erken dönem yapısalcılarının yaptıkları gibi, metinlerarasılığı yalnızca metinsel bir etki olarak görmek yeterli midir? Bir metin yalnızca başka metinlere gönderme yapan, anlamını onlara göre ortaya koyan kapalı bir dizge midir?

Lyotard’dan farklı bir perspektifte, Pierre V. Zima’nın bir *metin toplumbilimi* bağlamında yaptığı kimi tanımlamalara bakılırsa yazınsal bir metin, içerik olduğu kadar yapı düzleminde kapalı bir yapı olmakla sınırlı kalmamaktadır; metin aynı zamanda “*açık bir yapı*” (U. Eco) olarak görülmelidir. Buna göre, açıklığı sağlamanın en etkili yolu metinlerarasılıktır. Ancak şunu unutmayalım: Metinlerarasılık, başlangıçta kapalı bir dizge anlayışına uygun olarak, yazınsallığın bir ölçütü olarak görülmesine karşın gitgide gerçeklikle ilişkileri içerisinde de tanımlanmıştır. Bir başka anlatımla, yazınsal bir metin aynı zamanda gerçeklikten beslenerek, göndergesel özelliğini dış gerçekliğe göndererek de somutlaştırmaktadır. Öyleyse, metnin dış gerçeklikle bağları incelenerek göndergeselliğinin nasıl gerçekleştiği konusunda saptamalar yapmak, böylelikle metinlerarasılık kavramını salt metinsel bir etki olmakla kalmayıp aynı zamanda gerçeklikle nasıl ilişkilendirilebileceği üzerinde de durmak gerekir.⁶ Hatta metinlerarasılık ve gerçeklik ilişkisi başlığı altında “*sociopoétique*” (toplumsal poetika) kavramını da devreye sokabiliriz (“*metinlerarasılığın toplumsal*

poetikası”ndan söz eden araştırmacılara bile rastlanır). Alain Montandon, metin ve toplum arasındaki ilişkiden “*sociopoétique*” olarak söz eder.⁷ Toplumsal poetika, Jean Bellemin-Noël’in adlandırmasıyla bir “*metin-öncesi*” olarak, toplumsal temsiller kültüründen beslenen, bu temsillerin yazınsal yaratıya ne ölçüde katıldığını kavramayı olası kılan bir yazın inceleme alanıdır. Dolayısıyla bu çözümlene alanı, yazınsal yaratımın dinamik unsurları olarak toplumsal temsilleri göz önünde bulunduran bir poetika (yazınbilim) araştırmasına dayanır. Böylelikle toplumsal temsillerin yazınsal yapısı nasıl etkileyip biçimlendirdiği sorgulanır. Marc Angenot her metin, “*toplumsal söylemin*” dağınık parçalarının “*ayrışık kolajıdır*” derken “*toplumsal poetika*” ile buluşur.⁸ Ya da Mihail Bahtin’in görüşlerinden esinlenen Julia Kristeva’nın önerdiği “*idéologème*” (düşünüyapıbirim) kavramı,⁹ yani “*her metnin, tarihsel bir bağlama, sosyo-kültürel belirlemelere dayalı bir metinlerarasılık içinde işlediği*” görüşü yine toplumsal poetika ile koşuttur. Bu, aynı zamanda metnin gerçeklikle ilişkisine vurgu yapmaktır.

İşte bize göre bu yaklaşım (toplumsal poetika) Lyotard’ın “*durum*” kavramıyla örtüşmektedir.

“*Hypertexte*”e gelince; metin, metinlerarasılık ve gerçeklik ilişkisine bağlı; bir bilgisayar terimi olarak kullanılan “*hypertexte*” ile (burada *hypertexte*’i bir imaj olarak kullanıyoruz) metnin çizgisel yapısı anlayışından uzaklaşılır. Bu kavramla, yapısalcıların yaklaşımlarından ayrı olarak, metnin “*syntagmatique*” (dizimsel) boyutuna “*paradigmatique*” (dizisel) bir boyut eklenir. Böylelikle metne bir derinlik katılır. Metinlerarası göndermeler bir bakıma metnin “*linkleri*”dir. Metin, artık farklı (ayrışık) unsurların bir örgüsü gibi algılanır (bu tanımlama biraz da Gilles Deleuze’ün *rhizom* kavramıyla örtüşür).¹⁰ Çizgiselliğin ortadan kaldırılması, aşamalanmanın olmaması okura, metne istediği kapıdan girme olanağı sunar. Böylelikle metin çoğullaşır. Tekboyutluluk, yerini çokboyutluluğa bırakır. R. Barthes’ın S/Z’de önerdiği *okunabilir metin* (klasik metin) ve *yazılabilir metin* (modern/postmodern metin) ayrımı burada gündeme gelir.

Buraya kadar öncelikli amacımız metni tüm yönleriyle tanımlamak değil, yalnızca yapısalcıların “kapalı” metin anlayışı karşısında bir “açık” metin anlayışının olduğuna vurgu yapmaktır. Şunu söylemekle yetinelim: Yeni metin tanımlamaları hep bu perspektifte yapıldı. Birkaç alıntı yapalım:

- “*Tek anlam devri geçti.*” J.C. Vareille
- “*Kitap dönemi sona erdi, yazı dönemi, özellikle de dillerin ve alıntuların söyleşisi başladı.*”
- “*Söylemin söyleşimci yönelimi her söyleme özgü bir olgudur. (...)* Nesneye
- *olan tüm yollar üzerinde, tüm yönlerde söylem ‘ayrışık’, bir başka söyleme rastlar; ve onunla yoğun ve canlı bir etkileşime girmekten*

kendini kurtaramaz. (...) Yalnızca ‘yalnız-Âdem’ bütünüyle söyleşimci yöntemden kurtulabilir... Baktin

- “Ne olursa olsun, bir söyleyenin söyleminin nesnesi belli bir sözcede ilk kez bir söylem nesnesi değildir, söyleyen ondan ilk kez söz eden de değildir. Nesne daha önce tartışma konusu olmuş, açıklanmış ve farklı biçimlerde değerlendirilmiştir, söylem, içerisinde farklı bakış açılarının, dünya görüşlerinin, eğilimlerin kesiştiği, bir araya geldiği ve birbirinden ayrıldığı bir yerdir.”
- “Yeniliği ne olursa olsun, öyleyse bir metin alıntı, alıntuların bir karışımıdır.”
- “Artık bütün yollar Paris’e gitmeyecek.”
- “Mademki düzgülerin çokluğu kaçınılmaz, onu kabul edelim ve onunla oyun oynayalım. “
- “Her metin bir alıntular mozaiğidir; her metin bir başka metnin özümlemesi ve dönüşümüdür.”
- “Metinlerarası, okurun kendinden önce ya da sonra gelen bir yapıtta başka yapıtlar arasındaki ilişkileri algılamasıdır. Öteki yapıtlar ilk yapıtın metinlerarası göndergesini oluştururlar. Bu ilişkilerin algılanması öyleyse bir yapıtın yazınsallığının temel unsurlarından birisidir.”¹¹

Bir de şu küçük ancak önemli noktaya dikkat çekmeliyiz. Genette, metinlerarasılığın inceleme alanını daraltmıştır. *Palimpsestes*’de beş tip metinsel-aşkınlık türünden birisi olan “hypertextualité” (ana-metinsellik) üzerinde durur. Anametinsellik ilişkilerini, “yani alt-metinden ana-metin’e sapmanın hem yoğun (A metninden türeyen bir B metni) hem de çok resmi olarak bildirildiği, en aydınlık yamacından yola çıkarak” ele alır.¹² Bize göre eksik olan şudur: Gérard Genette, metinlerarası göndergelerin yorumsal boyutuna, yani anlamlarına hiç değinmez. (Barthes, Derrida, Riffaterre’den ayrı olarak “anonim” bir metinlerarasılık tanımı yapmaz. Yani bir metin, sonsuz bir metnin alanından gerecini tüketir anlayışına karşı çıkar. Ona göre metinlerarası “bilinçli” bir seçimdir.) “inter-“ öneki zaten bir “karşılıklılık” ilişkisi içermektedir.¹³

Metinlerarasılık bir ya da birden fazla metinden alıntılanan unsurlarla bir metnin üretimine katkı sağlar. Öyleyse yazı, dış ve önceden var olan sözcelerle üretilen bir etkileşim biçimidir. 1960-1970’li yıllarda yapılan yeni metin tanımlamaları bu perspektifte karşımıza çıkar.

Kristeva’nın başlangıçta aşırı biçimci tanımlaması; göstergebilimci tutumu sonradan değişir. Metinlerarasılığı salt bir metinsel etkiye indirgeme düşüncesini bir yana bırakır. Bir metin hem başka metinlerden hem de başka kültürel gereçlerden (resim, müzik vd.) yani sözsel olan dışında sözsel olmayan gösterge dizgelerinden alıntı yapar görüşünü öne çıkarır. Göstergelerarasılık süreci

işlemeye başlar. Söylemsel ya da estetik unsurların metindeki varlığı ayrıışıklığı ayırıcı bir özellik durumuna getirir.

Kristeva'nın ardından "metinlerarasılık" konusunda değişik tanımlamalar önerilir. Roland Barthes, Kristeva'nın tanımlamasını benimser ancak gitgide bir öznelliğe kaymaktan geri durmaz. Örneğin *le Plaisir du texte*'de şunu okuruz: "Stendhal'in aktardığı (ancak kendisinin yazmadığı) bir metni okurken, küçücük bir ayrıntıda Proust'la karşılaşıyorum."¹⁴ Barthes, Riffaterre'in yaptığını yapar: Bir metinde geçen bir ayrıntıda "kendi" metinlerarası göndermelerini bulur.

Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin metinlerarasılığa karşılık gelen birkaç tanımını anımsatalım: *Moda ve Metinlerarasılık* kitabından şu kesiti alıntılatalım:

Gilles Deleuze ve Félix Guattari'ye bakılırsa, öznellik bir oluştur; sürekli olarak evrilir. Oluş, bir süreçtir. Sürekli olarak yeni göstergelerin, yeni anlamların yaratılmasına kapı açar. Her şey sürekli olarak devinim halindedir. Oluş, değişim demektir. Moleküler düzeyde her şey zamanla değişir. Değişimler küçük ya da büyük ölçekte olabilmektedir. Bir bütünü oluşturan partiküller başka bir şeyi oluşturan partiküllerle etkileşerek, karışarak yeni bir şey ortaya çıkarırlar. Aslında her şey çoğullardan oluşur, her şeyi oluşturan partiküller sürekli olarak başkalarıyla ilişki içerisinde olduklarından küçüklü büyüklü sürekli dönüşümlere kapı aralarlar. Oluş, partiküllerin birbirleriyle ilişki içerisine girmesi ve bir dönüşüm yaratmasıdır. Oluş, öyleyse hep başka bir şey-oluştur. Hayvan oluş, özel bir hayvan olmak; hayvanı taklit etmek değildir. Kendini durmaksızın devinim halinde ve dönüşüm geçiren partiküllerden oluşan bir bütün ya da beden gibi hissetmektir. Bedeni bitmiş, sınırlı, kusursuz bir biçim, birey olarak kavramak değildir; bitimsiz, tamamlanmamış, açık bir yapı, başka moleküllerle alışveriş içerisinde olan ve sürekli olarak değişen moleküller yığını olarak kavramaktır. Doğada ne kadar hayvan çeşidi varsa o kadar çok hayvan-oluş vardır. Yeni göstergeleri, yeni anlamları güdüleyen her hayvan-oluş bir coşkunun, duygunun, duyumsamanın, izlenimin, kokunun, güürültünün vb. uyandırdığı bir itkiden kaynaklanır. Oluş, yurtlulaştırma, yurtsuzlaştırma kavramlarıyla iç içedir, onlarsız tanımlanmaz. Yurt, bir bireyi belirleyen özne bir alandır. Özneye ilişkin her şey (anıları, dostları, coşkuları, sahip olduğu nesnelere vd.) bu uzama ilişkindir. Orası bir bakıma girilmesi yasak olan yerdir. Örneğin, hayvanlarda alanını savunma ya da insanlarda mülkiyetine sahip çıkma içgüdüğü böyle açıklanır. Yersiz yurtsuzlaşma alandan kopuştur. Yeniden yurtlulaştırma ise kendine yeni bir alan bulma, yeni bir alan yaratmaya karşılık gelir. Alandan kopuşun neden olduğu düzgüszleşme burada bir yeniden düzgüleştirmeye olanak

sağlar. Bir kişi, bir nesne, bir kitap, bir aygıt, bir dizge vb. yeniden yurtlulaştırılabilir.

Hayvan-oluş sürecinin işleyişi ve ilintili olduğu kavramlar (yurtlulaştırma, yurtsuzlaştırma vd.) metinlerarasılığın ya da alıntılamanın bir metaforu olarak kullanılabilir. Hatta daha geniş açıdan baktığımızda metin bir hayvan-oluş sürecine uygun olarak işler. Alistair Rolls ve Marie-Laure Vuaille-Barcan şunları söylerler: “Yazılabilir metni ele aldığımızda - yani, metnin aktif bir okumasını yaptığımızda (...) okuduğumuz metinle ve onunla rhizom içinde olan tüm metinler arasında var olan bağlantıları harekete geçiririz. Bir metnin hayvan-oluşu, onun metinlerarasılığından başka bir şey değildir. G. Deleuze ve F. Guattari'nin görüngüsünde kalarak şunları okuruz: Bir metin yazma edimi onu (...) yersiz yurtsuzlaştırmaya bağlıdır. Öyleyse metin üretim edimi bir oluş içerir, metin yalın bir yazı işi değildir. Bu tanımlamaları metinlerarasılığa indirgediğimizde G. Deleuze ve F. Guattari'nin başka bir benzetmesi işlerlik kazanır: Arı ve orkide bir rhizom oluşturular. Arı, kendi bedenine benzeyen orkidenin göbeğinden beslenmeye çalışır, sanki onunla bir olur, bütünleşir. Ancak üzerine orkidenin polenleri yapışır, sonra başka bir orkideye konar, aynı hareketleri yineler. Böylelikle dişi bir orkidenin polenini erkek bir orkideye taşır. G. Deleuze ve F. Guattari, hayvan ve bitki arasındaki karşılıklı ilişkiyi yalın bir taklit değil, bir hayvan-oluş olarak değerlendirirler. Öyleyse bir dönüşüm süreci işlerlik kazanır. Metinlerarasılık ya da başka bir yapıtı alıntılama anlamsal ve biçimsel bir dönüştürme işlemi gerçekleştirmektir. Yersiz yurtsuzlaştırılan her metin yeni bir bağlamda yeniden yurtlulaştırılır.”¹⁵

Deleuze ve Guattari'nin metinlerarasılıkla özdeş metaforlarına metinlerarasılık ve evrim arasında kurulan ilişkiyi de ekleyebiliriz.¹⁶

Metinlerarasılığın metin-öncesi ya da metin-çevresi (fr. p ritexte) bir çözümleme yöntemi olarak kavramın, yapısalcıların yaptıkları gibi, yalnızca metinsel bir etkiye indirgenmemesi, aynı zamanda gerçeklikle (tarih, toplum, ideoloji vb.) bağlarını göz önünde bulundurmanın bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Bir metinlerarasılık tanımlaması yaparken klasik anlamda metin ile postyapısalcılarının metin tanımlamaları arasındaki ayrımı gözden uzak bulundurmamak gerekir.

NOTLAR

- 1 Le texte et l'avant-texte s. 9
- 2 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: K. Aktulum, "Örgü/Metin", Parçalılık-Metinlerarasılık, Öteki, 2004.
- 3 Roland Barthes, Yazı Üzerine Çeşitlemeler. Metnin Hazzı, çev. Şule Demirkol, YKY, 2007, s. 140.
- 4 Roland Barthes, "Yapıttan metne", Dilin Çalışma Sesi, çev. A. Ece, N.K. Sevil, E. Gökteke, YKY, 2008, 69.
- 5 Bkz: Madan Sarup, Postyapısalcılık ve Postmodernizm, çev. A. Güçlü, Pharmakon, 2017.
- 6 Bu konuda bkz: Kubilay Aktulum, Metinlerarasılık Görüngüsünde Gerçeklik ya da Metnin Göndergeselliği, Bilig, no 85, 2018.
- 7 Alain Montandon, « Sociopoétique », Sociopoétiques [En ligne], n°1, mis à jour le: 24/09/2020, URL : <http://revues-msh.uca.fr/sociopoetiques/index.php?id=640>.
- 8 Marc Angenot, Que peut la littérature? Sociocritique littéraire et critique du discours social, in La Politique du texte, enjeux sociocritiques pour Claude Duchet. Lille: Presses Universitaires de Lille, 1992. pp. 10-27.
- 9 Julia Kristeva, Séméiotikè. Recherches pour une sémanalyse, Seuil, 1969.
- 10 Bu konuda bkz: Gilles Deleuze, Milles Plateaux, Ed. De Minuit, 1980.
- 11 Bkz: Kubilay Aktulum, Metinlerarası İlişkiler, Kanguru, 2014.
- 12 Bkz: Kubilay Aktulum, Metinlerarası İlişkiler, Kanguru, 2014.
- 13 Bu konuda bkz: Kubilay Aktulum, "Inter" (Arası) Önekiyle Yaratılan Çözümleme Yöntemleri ve Yönelimleri, Rahim Tarım Armağanı, Emin Yayınları, 2022.
- 14 Yazı Üzerine Çeşitlemeler. Metnin Hazzı, çev. Şule Demirkol, YKY, 2007, S. 120.
- 15 Kubilay Aktulum, Moda ve Metinlerarasılık, Çizgi Yayınları, 2020, s. 320.
- 16 Bu konuda bkz: Kubilay Aktulum, Metinlerarasılık ve Evrim, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, no 20, 2018.

KAYNAKÇA

1. Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, Kanguru, 2014.
2. Kubilay Aktulum, *Parçalılık - Metinlerarasılık*, Öteki, 2004.
3. Kubilay Aktulum, *Moda ve Metinlerarasılık*, Çizgi Yayınları, 2020.
4. Kubilay Aktulum, "Metinlerarasılık Görüngüsünde Gerçeklik ya da Metnin Göndergeselliği", *Bilig*, no 85, 2018.
5. Kubilay Aktulum, "Inter" (arası) önekiyle yaratılan çözümleme yöntemleri ve yönelimleri", *Rahim Tarım Armağanı*, Emin Yayınları, 2022.
6. Marc Angenot, "Que peut la littérature? Sociocritique littéraire et critique du discours social", in *La Politique du texte, enjeux sociocritiques pour Claude Duchet*. Lille: Presses Universitaires de Lille, 1992.
7. Roland Barthes, *S/Z*, çev. S.Ö. Kasar, YKY, 1996.
8. Roland Barthes, *Dilin Çalışma Sesi*, çev. A. Ece, N.K. Sevil, E. Gökteke, YKY, 2008.
9. Roland Barthes, *Yazı Üzerine Çeşitlemeler. Metnin Hazzı*, çev. Şule Demirkol, YKY, 2007.
10. Christian Berner, Denis Thouard, *Sens et interprétation*, Presses universitaires du Septentrion, 2008.
11. Gilles Deleuze, Milles Plateaux, Ed. de Minuit, 1980.
12. Jacques Derrida, *la Dissémination*, Seuil, 1993.
13. Umberto Eco, *Açık Yapıt*, çev. Tolga Esmer, Can Yayınları, 2019.
14. Gérard Genette, *Palimpsestes*, Seuil, 1982.
15. Julia Kristeva, *Séméiotike. Recherches pour une sémanalyse*, Seuil, 1969.

16. Jean-François Lyotard, Postmodern Durum, çev. İsmet Birkan, BilgeSu, 2014.
17. Alain Montandon, “Sociopoétique “, *Sociopoétiques* [En ligne], n°1, mis à jour le: 24/09/2020, URL : <http://revues-msh.uca.fr/sociopoetiques/index.php?id=640>.
18. Jean Bellemin-Noël, Le Texte et l’avant-texte, Larousse, 1972.
19. Madan Sarup, *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. A. Güçlü, Pharmakon, 2017.
20. Pierre V. Zima, *Pour une sociologie du texte littéraire*, l’Harmattan, 2000.